

VARJA CVETKO OREŠNIK – JANEZ OREŠNIK

NARAVNA SKLADNJA – STANJE STVARI LETA 2017

COBISS: 1.01

Manjša skupina slovenskih jezikoslovcev raziskuje t. i. naravno skladnjo. Prispevek poroča o stanju stvari leta 2017. Večino razdelka I zavzemajo osnove naravne skladnje; razen tega je prikazana sinhrona (obliko)skladnja. Razdelek II opisuje doslej narejeno v okviru diahrona (obliko)skladnje. Razdelek III ponazarja, kako naravna skladnja obravnava slogovne razločke.

Ključne besede: sinhrona (obliko)skladnja, diahrona (obliko)skladnja, slogovni razločki v (obliko)skladnji, slovenski jezik, angleški jezik

Natural Syntax: The state of affairs in 2017

A small group of linguists in Slovenia investigate what they call Natural Syntax. This article is a report on the state of the art in 2017. The basics of Natural Syntax occupy the greater part of Section I, which also presents research in synchronic (morpho)syntax. Section II describes work in diachronic Natural Syntax. Section III illustrates how Natural Syntax treats stylistic differences.

Keywords: synchronic (morpho)syntax, diachronic (morpho)syntax, stylistic differences in (morpho)syntax, Slovenian, English

V Sloveniji razvijamo t. i. naravno skladnjo, namen katere je določati, kako se dajo razmere v neki površinski jezikovni zgradbi narediti napovedljive, ne da bi morali poleg površinske zgradbe postavljati še soodnosno globinsko zgradbo. Znano je, da se s pomočjo globinske in površinske zgradbe določajo napovedi o lastnostih površinske zgradbe takega para v tvorbeni slovnici, in to že desetletja zelo uspešno. Naju (tj. pisca tega prispevka) moti vsakokratna globinska zgradba, saj »biva« samo v možganih govorečega in se (drugače kot površinske zgradbe) ne da opazovati. V sedanji izvedbi je tudi naravna skladnja prikladna za napovedovanje razmer v površinskih zgradbah, vendar se mora vsakič nasloniti na po dve soodnosni površinski zgradbi (»dvojnici«), medtem ko iz posamične površinske zgradbe ne zmore izdelati napovedi o lastnostih take zgradbe. (Tudi tvorbeni slovnici se pri napovedovanju opira na po dve zgradbi, le da nista obe površinski, temveč je ena površinska, druga globinska.)

Naravna skladnja deluje na sinhroni in na diahroni ravni ter se zmore »spopasti« s katerim koli jezikom. Sinhrona naravna skladnja se ukvarja z opisno (obliko)skladnjo (gl. razdelek I) in (kot posebnost) s slogovnimi razločki (gl. razdelek III). Diahrona naravna skladnja (razdelek II) je doslej preverjala napovedovanje smeri tistih predvsem (obliko)skladenjskih sprememb, ki so že končane. Nekaj

manj prvih korakov je naravna skladnja tvegala v semantiki in nekaj več v oblikoslovju; vendar ti področji v nadaljevanju nista obravnavani.

I SINHRONA (OBLIKO)SKLADNJA POSAMEZNEGA JEZIKA KOT PREDMET NARAVNE SKLADNJE

(Obliko)skladnja kot predmet naravne skladnje je predstavljena tu. Da bi se ognili ponavljanju, so v predstavitev vključene nekatere informacije, veljavne širše, zlasti tudi v diahroni naravni skladnji. Posebej opozarjava na seznam t. i. aksiomov. Kar sedaj sledi v razdelku I, so podatki, navedeni v vseh publikacijah o naravni skladnji. Razumevanje in strokovno ocenjevanje naravne skladnje namreč ni mogoče, če teh podrobnosti ne poznamo.

Naravna skladnja je poldeduktivna jezikoslovna teorija (v razvoju), ki določa predpostavke, na podlagi katerih se napovedo (in torej sinhrono razložijo) neke (obliko)skladenjske razmere. Osnovni vrsti predpostavk so lestvice naravnosti in pravila povezovanja med soodnosnimi vrednostmi dveh pridanih lestvic. Vsake (obliko)skladenjske razmere so predstavljene kot dve primerljivi dvojnici. Naravna skladnja ne vsebuje tvorbenih sestavine.

Osnovna oblika lestvic naravnosti je $>nat(A, B)$, kjer je A bolj naravno od B. Dovoljeni sta tudi dve razširjeni lestvici, namreč $>nat(A + B, B)$ in $>nat(A, A + B)$, ki sta veljavni, če je veljavna soodnosna lestvica oblike $>nat(A, B)$. Iz Siebenreich 2015 dodajam: Lestvica osnovne oblike $>nat(A + B)$ je veljavna, če so veljavna osnovna načela teorije, ki lestvico podpirajo. Lestvica razširjene oblike $>nat(A, A + B)$ ali $>nat(A + B, B)$ je veljavna, če verjamemo, da smo v izpeljavo vključili pravi različek razširjene lestvice. Lestvice razširjene oblike so torej šibki člen slovenske teorije naravnega jezikoslovja. – Sledijo merila, s katerimi naravna skladnja utemeljuje lestvice naravnosti:

(a) Parameter govorečega in ogovorjenega. V lestvici $>nat(A, B)$ je vrednost A naravna za govorečega (in manj naravna za ogovorjenega); vrednost B je manj naravna za govorečega (in bolj naravna za ogovorjenega). Osnovna lestvica se glasi $>nat$ (ugodno za govorečega, ugodno za ogovorjenega). Ta pogled na naravnost je v jezikoslovju dobro znan (Havers 1931: 171), in sicer pod imenom težnja po gospodarnosti (ki jo goji predvsem govoreči) in težnja po natančnosti (ki je predvsem v interesu ogovorjenega).

Po Mayerthaler 1981: 13sl. predpostavljamo, da je govoreči središče sporazumevanja, zaradi česar so lastnosti govorečega zvečine naravne; npr. biti prva slovična oseba in/ali osebek in/ali človeško in/ali moško (!) in/ali ednina in/ali določno in/ali nanašalno itd.

Kar je ugodno za ogovorjenega, je manj naravno za govorečega. To je v naravni skladnji ključna točka in pri njej bo naravna skladnja vztrajala, dokler kak dober protiprimer te točke ne ovrže. Kot ponazoritev navajava, da je tvorba kake

daljše samostalniške zveze lahko »utrudljiva« za govorečega (tj. zanj manj naravna), a občutno lažja odkodiranje, ki ga opravi ogovorjeni (tj. zanj je bolj naravna).

(b) Načelo najmanjšega napora (Havers 1931: 171). Kar je bolj v skladu s tem načelom, je za govorečega bolj naravno. Kar je (za govorečega) kognitivno preprosto, se tvori zlahka, se zlahka priključuje iz spomina itd.

(c) Stopnja včlenjenosti v zgradbo. Kar je bolj včlenjeno v neko zgradbo, je za govorečega bolj naravno. Kot približek velja, da je za govorečega manj naravno, kar tiči na robu zgradbe, in bolj naravno, kar je znotraj zgradbe.

(č) Pogostnost. Kar je bolj pogostno kot pojavnica, je za govorečega bolj naravno. Kar je govorečemu kognitivno bolj preprosto, se rabi več. (Toda obratno ni res: kar je za govorečega naravno, ni nujno bolj pogostno.)

(d) Majhen nasproti velikemu razredu. Majhen razred je za govorečega bolj naraven od velikega razreda. Med sporočanjem govoreči lažje izbira iz majhnih razredov kot iz velikih. (Ta točka je o različnicah.)

(e) Načelo o potekih. Vsak potek je naraven. Zgledi poteka: premik, ujemanje, posnemanje.

(f) Sprejemljiva raba nasproti nesprejemljivi. Sprejemljivo je za govorečega bolj naravno od nesprejemljivega. Temeljni razlog za sprejemljivost neke skladišne enote je ravno njena večja naravnost (za govorečega) v primerjavi z neko soodnosno nesprejemljivo enoto.

(g) Kar je bolj razširjeno po jezikih sveta, je za govorečega bolj naravno (tipološko merilo). Kar je za govorečega kognitivno bolj preprosto, se uresničuje v več jezikih.

Zgornja merila a–g (odslej imenovana tudi aksiomi) so bila že preizkušena ob jezikovnem gradivu različnih jezikov, zlasti ob različnih (obliko)skladišnih razmerah. Pri takem delu so naju merila kar naprej prisiljevala, da sva nekatere rešitve zavračala in dajala prednost drugim rešitvam. Na podlagi te spodbudne izkušnje bova sedanji seznam a–g ohranila, dokler kak prepričljiv in nepopravljiv protiprimer ne zbudi dvomov o teh aksiomih. Tak dogodek bi bil sploh v temeljnem interesu naravne skladnje. Edini realistični cilj deduktivnih teorij je namreč, da se čim prej ovržejo. Kakršno koli popravljjanje aksiomov (razen lepotnega) bi zmanjšalo možnosti za ta zaželeni dokončni izid.

Z zgornjimi merili naravnosti se utemeljujejo lestvice naravnosti. Navadno zadošča, da se neka lestvica utemelji z enim samim merilom, ki podpre vrednost A ali vrednost B lestvice; nepodprta vrednost zavzame edino preostalo mesto v lestvici. Seveda se sme lestvica podpreti z več kot enim merilom. Morebitna protislovja med merili, uporabljenimi ob neki lestvici, se razrešijo z omejitvami, veljavnimi za kombinacije meril. Doslej sva izrekla le malo takih omejitev, saj še nisva naletela na veliko uporabnega ključnega jezikovnega gradiva.

Lestvice naravnosti so bistveni del t. i. izpeljav, s katerimi naravna skladnja izraža svoje napovedi o razmerah v jezikovnem gradivu. Zgled izpeljave:

Angleščina. Kratnostni števniki sestojijo navadno iz glavnega števnik in besede *times* (npr. *four times* ‘štirikrat’), le za najnižje števnike so na voljo enobesedni izrazi: *once* ‘enkrat’, *twice* ‘dvakrat’ in starinsko *thrice* ‘trikrat’ (*Collins Cobuild* 1990: 270–71).

Dvojnici: tip *once* in tip *four times*.

1. Domneve naravne skladnje:
 - 1.1. >nat (tip *once*, tip *four times*)
Tj., tip *once* je bolj naraven od tipa *four times*. – Po načelu najmanjšega napora, točka b v seznamu aksiomov.
 - 1.2. >nat (nizko, manj nizko) / število
Tj., nizko število je bolj naravno od manj nizkega števila (Mayerthaler 1981: 15). – Nizka števila so govorečemu lažje dostopna. Po parametru o govorečem in ogovorjenem, točka a v seznamu aksiomov.
2. Pravila vzporednega povezovanja soodnosnih vrednosti: vrednost A teži po povezavi z vrednostjo C, vrednost B teži po povezavi z vrednostjo D. Gl. spodaj opombo 4.1.
3. Posledice:
Če jezik pri kratnostnih števnikih loči med nizkimi in manj nizkimi števili, tako da rabi ena vrsta števil vzorec *four times* in druga vrsta števil vzorec *once*, tedaj težijo nizka števila k rabi vzorca *once* in manj nizka števila k rabi vzorca *four times*. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)
4. Opombe
 - 4.1. Vrednost A lestvice 1.1 (= tip *once*) teži k povezavi z vrednostjo C lestvice 1.2 (= nizko število). Vrednost B lestvice 1.1 (= tip *four times*) teži k povezavi z vrednostjo D lestvice 1.2 (= manj nizko število). Podobno v preostalih izpeljavah, s tem da je povezovanje (drugače kot tukaj) pogosto križno. Križno povezovanje je razloženo v nadaljevanju.
 - 4.2. Naravna skladnja ne more napovedati, kje leži v nekem jeziku meja med nizkimi in manj nizkimi števili.

Ta izpeljava trdi, da razmere ne morejo biti obratne, tj., da bi števniki nad *two* (ali *three*) bili enobesedni in števniki pod *three* (ali *four*) dvodelni. Vse napovedi naravne skladnje se omejujejo na take skromne trditve o majhni verjetnosti obratnih razmer.

V izpeljavah igrajo pomembno vlogo pravila povezovanja; prim. točko 2 v zgornji izpeljavi. Pravila povezovanja uravnavajo povezave soodnosnih vrednosti v lestvicah, udeleženih v posamezni izpeljavi.

Povezovanje je vzporedno ali križno. Recimo, da se soodnosni lestvici glasita >nat (A, B) in >nat (C, D). Vzporedno povezovanje združi v par vrednosti A in C ter vrednosti B in D. Križno povezovanje spoji A z D in B s C.

Zelo pomembno je vprašanje, kdaj je povezovanje vzporedno in kdaj križno. Privzeti primer je vzporedno povezovanje. Križno povezovanje je nujno, kadar je jezikovno gradivo izpeljave v celoti znotraj »nenaravnega okolja«. Slednje je opredeljeno kot vrednost B v lestvici >nat (A, B).

Zgled. V lestvici >nat (prosti, priredno zloženi) / stavek tvori vrednost »priredno zloženi stavek« nenaravno okolje. Vse izpeljave, ki so odvisne od takega okolja, zahtevajo križno povezovanje.

Naravna skladnja se je le malo ukvarjala s pomenoslovnimi pojavi. Dosedanja izkušnja uči, da pomenoslovni pojavi razen v posebnih primerih ne dopuščajo križnega povezovanja. Gl. spodaj izpeljavo 3.

Vztrajanje naravne skladnje pri razločevanju med vzporednim in križnim povezovanjem izhaja posredno iz dela Henninga Andersena v okviru teorije zaznamovanosti. Andersen je v vseh človeških semiotskih sistemih opazil razmere, kot so naslednje: ob vsakdanji priložnosti so nezaznamovana neformalna oblačila, formalna pa zaznamovana; ob praznični priliki so formalna oblačila nezaznamovana, neformalna pa zaznamovana, gl. Andersen 1972: 45, zlasti op. 23. Ta zgled, izražen z našimi lestvicami: (i) >nat (neformalna, formalna) / oblačila, (ii) >nat (–, +) / zaznamovano. Tretja lestvica kot vir okolja izpeljave: >nat (vsakdanja, praznična) / priložnost. Če je okolje »vsakdanja priložnost«, je povezovanje v i–ii vzporedno; če je okolje »praznična priložnost«, je povezovanje v i–ii križno.

Kot je razvidno iz vseh najinih izpeljav, tudi iz sledečih, se naravna skladnja ne ukvarja z zbiranjem in razvrščanjem jezikovnega gradiva, temveč obravnava domala samo gradivo, ki je bilo že prej zbrano in razvrščeno ter je v taki obliki dostopno v strokovni literaturi.

Iz Siebenreich 2015 dodajam: V slovenski šoli naravnega jezikoslovja je naloga izpeljav, da NAPOVEDUJEJO gradivske razmere, o katerih izpeljava poteka. Napovedi temeljijo na predpostavkah, (ki so maloštevilne in) ki so izražene v obeh lestvicah vsake izpeljave in v t. i. okolju izpeljave. Same predpostavke pa temeljijo na osnovnih načelih slovenske šole naravnega jezikoslovja. Če se dajo gradivske razmere napovedati, to ne pomeni nič manj, kot da ob veljavnosti soodnosnih predpostavk niso samo take, kot res so, temveč sploh ne morejo biti drugačne, kot so. V tem smislu so gradivske razmere opisno razložene. Enako ravna *mutatis mutandis* tvorbena slovnica.

II DIAHRONA NARAVNA SKLADNJA

Diahrona naravna skladnja še ni kdove kako napredovala. Doslej smo se v okviru diahronih sprememb ukvarjali samo z njihovo usmerjenostjo. A še tu smo se omejili na vprašanje, ali se da smer spremembe napovedovati post factum, tj., kadar poleg izhodiščne enote že poznamo tudi soodnosno ciljno enoto. Ta možnost je stvarna pri spremembah, o katerih vemo ali vsaj domnevamo, da so že gotove. Spremembe, opazovane post factum, so hvaležno gradivo za preverjanje, ali diahrona naravna skladnja njihovo usmerjenost napoveduje pravilno.

Poskusno smo določili, (1) da se izhodiščna in ciljna enota spremembe vedeta, kakor da bi bili soodnosni dvojníci, kakršne poznamo iz sinhronne naravne skladnje, (2) da veže tako določeni dvojníci skupno krovno okolje in (3) da je druga lestvica vsake diahronne izpeljave vedno enaka; glasi se >nat (novo, staro) in sama nikoli ne sooblikuje okolja izpeljave. (Vse drugo deluje kot v sinhronih izpeljavah.) Ta poskusna določitev je bila že preverjena ob zgledih iz indoevropskih in drugih jezikov v Orešnik 2013: 80–252. Po najini sedANJI presoji se je preverba pokazala kot obetavna; vendar kliče k previdnosti okoliščina, da pisec (ki sopod-

pisuje tudi ta prispevek) zaradi pomanjkljivega védenja zlasti o neindoevropskih jezikih ni zmožgal samostojnega stališča do marsikaterega jezika, temveč je moral zaupati ustrezni strokovni literaturi.

Monografija Orešnik 2013 temelji na domnevi, da odloča o smeri spremembe njeno okolje. Če je okolje naravno, poteka sprememba od manj naravne enote k bolj naravni enoti. Če okolje ni naravno, poteka sprememba od bolj naravne proti manj naravni enoti. Ključno je vedeti, kako se okolje določa. Okolje tvorijo lastnosti, ki so obema enotama (»dvojnicama«) skupne. Pri tem ne smemo pozabiti, da so ponazorila na začetku izpeljav vsakič navadno v resnici predstavniki množstva zgledov, in da so številni (največkrat iz praktičnih razlogov nenašteti) zgledi včasih vsaj videti zelo različni drug od drugega, tako da je iskanje njihovih skupnih lastnosti tu in tam kar zamudno delo. (V razdelku III sledi prav tak zgled). – Zgled diahrone izpeljave v okviru navedenih poskusnih parametrov:

(1) Slovenščina. Na nekaterih zemljepisnih področjih se je v nepomožniški rabi glagola *biti* razvil prihodnjik *bom bil* (za sedaj samo neknjižne rabe). Npr. *Janez bo bil tam; a boš bil tiho. Bom bil se ne rabi, kadar je bom pomožnik, npr. bom šel, *bom bil šel. Bom bil se je razvil pod vplivom starejšega nepomožniškega bom in navadnih prihodnjikov kot bom stal.* O (ne)pomožniškem *bom (bil)* gl. opombe 4.2–4.4.

1. Domneve diahrone naravne skladnje

1.1. >nat (*bom, bom bil*) / nepomožnik

Tj., *bom* je bolj naravno od *bom bil*. Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (novo, staro)

Tj., novo je bolj naravno od starega. Novo namreč kujeje govoreči (ne ogovorjeni!). Stvaritve govorečih se štejejo za naravne po načelu o govorečih in ogovorjenih, točka (a) v seznamu aksiomov.

2.1. Opis okolja: glagol *biti* kot nepomožnik.

2.2. Okolje je nenaravno. – Da je nepomožnik nenaraven, se vidi iz lestvice >nat (pomožnik, nepomožnik). Dalje gl. opombo 4.4.

2.3. Povezovanje je križno. (Nenaravna okolja zahtevajo križno povezovanje.)

3. Posledice

Če jezik loči pri nepomožniku glagola *biti* med enotama *bom* in *bom bil*, tako da je ena možnost staro, druga pa novo, tedaj teži enota *bom*, da bi bila staro, in enota *bom bil* teži, da bi bila novo. Q.E.D.

4. Opombe

4.1. Izpeljava ni oblikovana tako, da bi zajemala narečja, v katerih nepomožnika *bom* in *bom bil* še vedno sobivata. Ta možnost se zlahka vdela v izpeljavo, a bi bila tu zgolj zastranitev.

4.2. Za namene tega besedila sva se odpovedala zelo širokemu pojmu pomožnik naše slovenistike. Pri glagolu *biti* ločiva naslednje rabe (»najin« pomožnik v zgledih podčrtan): v tipu *oba sta, sta bila, bosta, bi, bi bila padla* je glagol *biti* pomožnik; v tipu *oba sta, bosta lena/vpoklicana* glagol *biti* ni pomožnik, medtem ko je v podtipu *oba sta bila lena/vpoklicana* oblika *sta* pomožnik, oblika *bila* pa ni pomožnik; v zgledu *semnja sta bila, semnja sta in semnja bosta* ima vlogo pomožnika samo oblika *sta* v stavku *semnja sta bila*. Vse oblike glagola *biti*, ki niso pomožniške,

so zamenljive z (nekaterimi) drugimi glagoli: *oba sta lena* : *oba ostajata lena*, *semnja sta bila* : *semnja sta ostala* itd. Pri *bi* (*bil*) je samo *bi* pomožnik.

- 4.3. Samo nepomožniški *bom* se narečno razvije v *bom bil* (z *bom* kot pomožnikom, *bil* pa ni pomožnik). Tako *oba bosta lena* (*bosta* tu ni pomožnik) postane narečno *oba bosta bila lena*. Na podlagi narečnega razvoja se vidi, da je najino razlikovanje med pomožnikom in nepomožnikom glagola *biti* bistveno, saj sicer ne bi razumeli, zakaj narečni razvoj ni zajel tudi prihodnjika *bom padel* in ga razširil v *bom bil padel*.
- 4.4. Pomožnik je bolj naraven od nepomožnika. Pomožniki tvorijo majhen razred enot, nepomožniki velikega, zato so pomožniki naravni po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov. V najini klasifikaciji (v točki 4.2) tvorijo razred pomožnikov samo nekatere rabe slovarske enote *biti*.
- 4.5. Diahrona naravna skladnja ne more napovedati, da bo poleg nepomožnika *bom* nastal tudi nepomožnik *bom bil*. A ko ta zaživi, se da napovedati, da je *bom bil* novo, goli *bom* pa staro; drugače povedano: smer razvoja je bila od izhodiščne enote *bom* proti ciljni enoti *bom bil*.

Prehajava na obravnavo angleške zgradbe (iz pesnitve Bēowulf), ki je na najstarejši stopnji taka kot ponazorjeno v slovenskem stavku *Janezu grozi bankrot*. Zgradba sestoji iz *Janezu* = doživljavec v dajalniku, iz *bankrot* = spodbujevalec (stimul) v imenovalniku in iz *grozi* = osebna glagolska oblika, ki se ujema z imenovalnikom. *Groziti* je tu glagol duševnega stanja.

(2) Angleščina. Staroangleški zgled take zgradbe: *þām wīfe þā word wel līcodon* 'ženi so te besede zelo ugajale'. Vse bistveno je kot v slovenščini, namreč doživljavec *ženi* je v dajalniku, spodbujevalec *te besede* je v imenovalniku, osebna glagolska oblika *so ugajale* se ujema s spodbujevalcem. V nadaljnjem razvoju se je staroangleška zgradba postopno razvila v soodnosno imenovalniško-tožilniško zgradbo *the woman liked those words well* 'žena je zelo cenila te besede' (Harris – Campbell 1995: 83 in naprej; ta monografija ne navaja pravkar omenjenega modernoangleškega zgleda, temveč soodnosne starejše, da z njimi opozori na čas, ko se je spreminjanje zgradbe dogajalo; za namene tega prispevka starejši zgledi niso pomembni). Veliko črnila je že prelitega o vmesnih stopnjah prehoda iz ene zgradbe v drugo (nekaj novejših del o tem je naštetih npr. v Roberts 2007: 152); a tu je bistveno samo, da se izhodiščna zgradba glasi *þām wīfe þā word wel līcodon* in da se ciljna zgradba glasi *the woman liked those words well*. Naravna skladnja zna napovedati smer spremembe.

1. Domneve diahrona naravne skladnje:

- 1.1. >nat (*þām wīfe þā word wel līcodon*, *the woman liked those words well*)
Tj., dvojnica *þām wīfe þā word wel līcodon* je bolj naravna od dvojnice *the woman liked those words well*. – V zgradbi vrste *þām wīfe þā word wel līcodon* je za ogovorjenega odkodiranje težavno (neugodno), ker se kar dve enoti potegujeta za vlogo vršilca ali za vlogo nosilca. V zgradbi *the woman liked those words well* take težave ni in sploh izkazuje zgradba pričakovani skladnjski vzorec. Zato je prva zgradba naravna, druga zgradba pa nenaravna. Po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka a v seznamu aksiomov.
- 1.2. >nat (novo, staro)
V izpeljavah diahrona naravne skladnje je ta lestvica (natanko v tej obliki) obvezna.
- 2.1. Opis okolja: staroangleška in soodnosna moderna zgradba vsebujeta po dve ključni udeleženski

vlogi: v staroangleški zgradbi sta doživljavec v dajalniku in spodbujevalec v imenovalniku, v mlajši zgradbi sta doživljavec v imenovalniku in spodbujevalec v tožilniku.

- 2.2. Okolje je nenaravno. – V naravni skladnji so stavki, ki vsebujejo več kot eno ključno udeležensko vlogo, nenaravni.
- 2.3. Povezovanje je križno. (Nenaravna okolja izsiljujejo križno povezovanje.)
3. Posledice

Če jezik loči med tipom *þām wīfe þā word wel līcodon* in tipom *the woman liked those words well*, tako da je en tip staro, drugi pa novo, tedaj teži tip *þām wīfe þā word wel līcodon*, da bi bil staro, in tip *the woman liked those words well* teži, da bi bil novo. Q.E.D.

III SINHRONA NARAVNA SKLADNJA IN NAPOVEDOVANJE SLOGOVNIH RAZLOČKOV MED DVOJNICAMA

Nekoliko osupljiva lastnost sinhrone naravne skladnje je njena zmožnost napovedovati, katera dvojnica v paru dvojnic je manj in katera je bolj pogovorne narave. Izpeljave, ki napovedujejo slogovne razločke, potekajo na ustaljeni način, že poznorjen v razdelku I, le da je druga lestvica vsakič >nat (bolj, manj) / pogovorno in da sama nikoli ne sooblikuje okolja izpeljave. Zgled izpeljave:

(3) Slovenščina. V rabi sta dvojnici 1 in 2 ter dvojnici 3 in 4:

- [1] *Ostali so vsi obroki razen obeh večerij.*
- [2] *Ostali so vsi obroki razen obe večerji.*
- [3] *Pojedli so vse obroke razen obeh večerij.*
- [4] *Pojedli so vse obroke razen obe večerji.*

Zgledi 1–4 vsebujejo zloženo samostalniško zvezo, v kateri je relacija med levo enoto »vsi obroki« in njenim sestavnimi delom »obe večerji« izražena z besedo *razen*. Take samostalniške zveze so torej definirane semantično in se imenujejo ekseptivne (izločevalne?). Pridružujeva se pogledu na te zgradbe v literaturi; kot primer navajava študijo Piper 2013 o srbsčini in nekoliko o drugih slovanskih jezikih ter nemški priručnik Duden (2011) v slovarskem geslu *aufßer*. V skladu z objavljenimi mnenji je *obeh večerij* zgledov 1 in 3 pričakovano v rodilniku, saj je beseda *razen* pred *obeh večerij* predlog, ki se veže z rodilnikom. V zgledih 2 in 4 pa je beseda *razen* veznik, ki *obe večerji* povezuje z levo enoto *vsi obroki*, in ta enota podeli svoj sklon tudi sestavini *obe večerji*. Leva enota je pogosto goli kvantifikator ali uvedena s kvantifikatorjem ali izražena/uvedena na kak drug poseben način; npr. *vsi*, *vse*, *vsak*, *nihče*, *noben*, vprašalni ali nedoločni zaimke (*Kdo razen Micke je ostal? Je ostalo kaj razen kruha? Družina/nihče razen najmlajše hčerke.*).

V tem prispevku so se prav taki zgledi znašli po naključju. Ne želiva obravnava ekseptivnih zgradb. Res pa sodiva, da bi tudi slovenske razmere te vrste bile vredne preučevanja. Vendar je najin namen ta hip izključno pritegniti pozornost k slogovnemu razločku med obema paroma dvojnic v 1–4.

Dvojnica *vsi obroki razen obeh večerij* se rabi v knjižnem in v pogovornem jeziku, medtem ko se *vsi obroki razen obe večerji* sliši samo pogovorno (se naj ne

bi pisalo). Te slogovne razmere napove sinhrona naravna skladnja v naslednjem skromnem razponu: bolj pogovorno je *vsi obroki razen obe večerji*, manj pogovorno (ker tudi knjižno) je *vsi obroki razen obeh večerij*. Podrobnosti izpeljave:

1. Domneve naravne skladnje:

- 1.1. >nat (veznik, predlog) / beseda *razen* v eksceptivni zgradbi
Tj., veznik je bolj naraven od predloga. – Veznikov (štetih kot različnice) je manj kakor predlogov (štetih kot različnice), zato je veznik naraven po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov.
- 1.2. >nat (bolj, manj) / pogovorno
Ta lestvica (natanko v tej obliki) je v izpeljavah o slogovnih razločkih obvezna.
- 2.1. Okolje. Okolje je eksceptivna zgradba, tj. enota predvsem semantične narave. Vse semantično (razen posebnih primerov) je naravno, torej je okolje te izpeljave naravno.
- 2.2. Zaradi naravnega okolja se v lestvicah te izpeljave uveljavlja vzporedno povezovanje soodnosnih vrednosti.
3. Posledice
Če jezik loči med eksceptivno zgradbo, v kateri je beseda *razen* veznik, in eksceptivno zgradbo, v kateri je beseda *razen* predlog, tako da je ena možnost bolj pogovorna, druga pa manj pogovorna, tedaj teži eksceptivna zgradba, v kateri je beseda *razen* veznik, da bi bila bolj pogovorna, in eksceptivna zgradba, v kateri je beseda *razen* predlog, teži, da bi bila manj pogovorna. Q.E.D.
4. Opombe
- 4.1. Za kolegialno pomoč (v 8/17) se zahvaljujeva Predragu Piperju in Stojanu Bračiču.
- 4.2. Pri levi enoti v dajalniku ali v roditelju ni takih dvojnic kot (zgoraj) pri levi enoti v imenovalniku ali v žožilniku. Zgleda sta 5 in 6:

[5] *Branili so se vseh obrokov razen obeh večerij.*

[6] *Bili so kos vsem obrokom razen obema večerjama.*

Zgled 5 je slovnično dvoumen: *razen* + roditelj vsebuje *razen* kot predlog ali *razen* kot veznik – izid je iz oblikoslovnih razlogov obakrat enak, in slovnično dvoumje se po najinem mnenju ne da odpraviti. V zgledu 6 je *razen* + dajalnik: tu je povsem prevladal *razen* v vlogi veznika. Ker v 5 in 6 ni dvojnic, tudi ni slogovnega razločka.

- 4.3. Napovedovanje slogovnih razločkov je soavtor preveril ob angleškem gradivu slovnice Huddleston – Pullum 2002 (prim. Cvetko Orešnik – Orešnik 2016; Cvetko Orešnik – Orešnik [oddano za objavo]), slovenščina pa je bila doslej ponazorjena domala samo v zgornji izpeljavi 3.

SKLEP

Ob prostorskih omejitvah, ki so nama bile zadane, sva skušala predstaviti tista tri področja naravne skladnje, ki so za sedaj vsaj kolikor toliko razvita: sinhrono (obliko)skladnjo, diahrono (obliko)skladnjo in slogovne razločke med dvojnicama. S sinhrono (obliko)skladnjo je naravna skladnja segla po vrsti jezikov in po pahljači (obliko)skladenjskih pojavov. Pri nadaljnjem delu bo bolj kot obravnavanje dodatnih zgledov treba ponatančiti vednost o nekaterih pomembnih podrobnostih, npr. kdaj smeta dve primerljivi enoti veljati za dvojnici. Diahrona skladnja zajema zgolj napovedovanje smeri (obliko)skladenjskih sprememb, ki se štejejo za končane; torej je delo za sedaj obstalo domala na začetku. Slogovni razločki med dvojnicama so napovedljivi samo v skromnih mejah: napoved uvrsti dvojnici med

manj in bolj pogovorne, pri čemer manjša pogovornost navadno zajame tudi knjižni jezik. Doslej sva se ukvarjala samo s slogovnimi razločki v angleškem gradivu, rada pa bi se lotila slovenskih zgledov.

NAVEDENKE

- Andersen 1972** = Henning Andersen, Diphthongization, *Language* 48 (1972), 11–50.
- Collins Cobuild 1990** = *Collins Cobuild English Grammar*, London: HarperCollins, 1990.
- Cvetko Orešnik – Orešnik 2016** = Varja Cvetko Orešnik – Janez Orešnik, Naravna skladnja in slogovni razloček med dvojnicama, *Jezikoslovni zapiski* 22 (2016), št. 1, 23–38.
- Cvetko Orešnik – Orešnik [oddano za objavo]** = Varja Cvetko Orešnik – Janez Orešnik, Prispevek naravne skladnje k določanju slogovnih razločkov, [oddano za objavo].
- Duden 2011** = *Duden 9: Richtiges und gutes Deutsch*, Mannheim: Bibliographisches Institut, 2011.
- Harris – Campbell 1995** = Alice C. Harris – Lyle Campbell, *Historical syntax in cross-linguistic perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Havers 1931** = Wilhelm Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg: Winter, 1931.
- Huddleston – Pullum 2002** = Rodney Huddleston – Geoffrey K. Pullum, *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Mayerthaler 1981** = Willi Mayerthaler, *Morphologische Natürlichkeit*, Wiesbaden: Athenaion, 1981.
- Orešnik 2013** = Janez Orešnik, *Diachronic Natural Syntax: directionality of change*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013.
- Piper 2013** = Predrag Piper, Gramatika eksceptivnosti u srpskom i drugim slavenskim jezicima, *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 83 (2013), 199–216.
- Roberts 2007** = Ian Roberts, *Diachronic syntax*, Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Siebenreich 2015** = Nika Siebenreich, *Delovanje naravnega oblikoslovja*, doktorsko delo, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2015. – Razmnoženo.

SUMMARY

Natural Syntax: The state of affairs in 2017

A small group of linguists in Slovenia works with Natural Syntax. This article briefly presents the level that this theory has reached by 2017. The basic task of Natural Syntax is to define presuppositions that must apply to particular linguistic material so that a particular aspect of the state of affairs in this material can be made predictable (and thus cannot be otherwise than it is). This article has three sections. Section I presents the basics of Natural Syntax and at the same time describes synchronic (morpho)syntax. Section II is dedicated to the application of Natural Syntax in diachronic linguistics, and Section III shows how Natural Syntax deals with a possible stylistic difference between two comparable structures. Some highlights by section are as follows.

Section I. This section presents important criteria of naturalness through which Natural Syntax defines which of two comparable units A and B (referred to as variants) is more natural and which less natural. This information is couched in a naturalness scale, e.g. >nat (A, B). The work continues in a deduction, which defines the environment of the deduction and the manner of its alignment (parallel or chiasitic) with values in the scales of the deduction. The deduction then calculates a prediction about a certain aspect of the state of affairs in the language material that is the object of investigation.

Section II. So far, we have addressed only diachronic (morpho)syntactic changes that are already complete and predicted the direction of a change, and then checked the resulting predictions against those already completed diachronic developments that were the

object of investigation. In order to formulate a prediction about the direction of a change it is necessary to know the two extreme points of the change (but not which extreme point is the starting point and which the endpoint). Diachronic deductions are made in the same way as synchronic ones, only that one of the naturalness scales is always $>nat$ (new, old). Unfortunately, this manner of predicting the direction of a change cannot be expanded to diachronic developments that are still incomplete; for example, to developments for which we only know the starting point.

Section III. When there is a stylistic difference between two codependent variants, Natural Syntax predicts this to be “more colloquial” and “less colloquial” (the second value also often encompasses the standard language). The deductions are made in the same manner as synchronic ones, only that one of the naturalness scales is always $>nat$ (more, less) / colloquial. See deduction (3), which addresses the stylistic difference between the variants *vsi obroki razen obeh večerij* ‘all meals except both suppers’ (less colloquial) and *vsi obroki razen obe večerji* ‘idem’ (more colloquial).